

כיצד? משכן לו מקום שפירותיו מצויין תדיר, כגון חצר או מרחץ או חנות, ואכל פירותיהן, הרי זו רבית קצוצה. משכן לו שדה וכיוצא בה, ובאו שם פירות ואכלן, הרי זה אבק רבית. וכן אם משכן חצר וכיוצא בה בנכוי, הרי זה אבק רבית. משכן שדהו בנכוי הרי זה מותר.

כיצד הוא הניכוי? כגון שהלווהו מאה דינרין ומשכן לו בהן חצרו או שדהו, ואמר לו המלוה, "הריני מנכה לך מעה כסף בכל שנה בשכר קרקע זו כדי שיהיו כל פירותיה שלי": בחצר וכיוצא בה - אסור; ובשדה וכיוצא בה - מותר.

השגות הראב"ד

הלכה זו הורו רבותי, שהמלוה את חברו וכו' וכן אין המשכונה דומה למי שמכר באסמכתא, שהמוכר באסמכתא לא גמר והקנהו, והממשכן גמר והקנהו גוף לפירותיו. וכזה יראה מן התלמוד שהמשכונה אבק רבית, ואין לך להעמידה אלא בממשכן שדהו כמו שהורו רבותי. א"א אמת הוא שהחמירו בכרם יותר משדה ולא להקל במשכונת שדה אלא להחמיר בכרם. אבל מי שסובר במשכונת בלא נכיתא שהיא רבית קצוצה, יאמר כן אף בשדה. ומאי דקשיא להו דרבינא אדרבינא, הא איתרצא לה כדכתיבנא לעיל. ועוד יש לנו הפלגות במשכונת בין אתרא דמסלקי לאתרא דלא מסלקי, והן מפורשין אצלנו.

יד פשוטה

להורידה לאבק רבית. והרי לך אצל רבינא שלשה דרכים, שתים שלא בנכיתה ואחת בנכיתה, שתים שלא בנכיתה - אחת קצוצה ואחת אבק רבית, ואחת בנכיתה ומותרת לכתחלה...

גדולי המחברים (= רבינו) מחלקים בין בית לשדה ומפרשים שלש חלוקות (אלא) [אלה] שהוקשו לנו בדברי רבינא על דרך זה שנוכיר, והוא: שהממשכן בית או מרחץ או חנות שפירותיהם מצויים תמיד שלא בנכיתה - רבית קצוצה; ובנכיתה - אבק רבית; שדה וכרם שאין פירותיהם מצויים בשעת ההלואה ושאפשר שירויח או שיפסיד בעבודתה בזריעתה ועבדתה: בלא נכיתה - אבק רבית, בנכיתה - מותרת לכתחלה.

רבינו מייחס לרבותיו חילוק זה בין שדה לחצר ומסביר טעמו של דבר. לא זכיתי למצוא טעם זה מפורש לא בר"ף ולא בר"י מיגאש שאותם מכנה רבינו רבותיו (כהלכות שאלה ופקדון הו). אולם החילוק בדין בין שדה לחצר נמצא בכמה מקורות מן הר"ף, ונציע אחדים מהם:

נביא תחילה מקורות בעניין חצר.

ר"ף בבא מציעא רמז תה:

...בהלויני ודור בחצירי - מפקינן מיניה אגרא דהויא לה רבית קצוצה.

שו"ת הר"ף, רד"צ רוטשטיין סי' ב (עמ' 13):

שאלה: יורנו רבינו: ראובן משכן חצרו אצל שמעון בכך וכך זהובים עד זמן קבוע, ואמר לו ראובן לשמעון, רצונך שתניחני לדור בחצרי ואני נותן לך בכל שנה כך וכך זהובים כל זמן שתמשך משכונה זו בידך. אמר לו שמעון, הן. והניחו

שמעון בחצר, והיה ראובן נותן לו לשמעון בכל שנה מה שפסק עמו. כיון שהגיע זמן המשכונא ליפדות, אמר לו ראובן לשמעון, איני נותן לך אלא מה שנשאר לך בידי מן המלוה שהייתי נותן לך בכל שנה כך וכך שכירות.

התשובה: עמדתי על השאלה וכך הדין: ודאי רבית קצוצה היא ויוצאה בדיינים, דאפילו למאן דשאר משכונא בנכיתא הכא אסר דרבית קצוצה היא. הילכך באעי למחשב כל מאי דשקיל מיניה בכל הנהו שני ומגבי להו מדמי משכונא ושארית יהיב ליה. ומשכונה בנכיתא דשאלת עלה, אגן לא שרינן לה דאבק רבית הוא. והכי מורו בה כל דרבנן קשישי דאסירא.

השאלה השניה על "משכונה בנכיתא" אינה מופיעה בנוסח שלנו, וכבר עמד על כך המהדיר שמכאן מוכח שהנוסח שלנו אינו שלם. על כל פנים, מוכח שבשאלה השניה היה המדובר על שדה ולא על חצר, ולכן התשובה היא שונה.

וראה עוד שם (סי' קב עמ' 232) לענין משכונה בחנות על חוב שקדם שאסור משום אבק ריבית, וכדרכנו למדנו שאם משכן חנות בשעת מתן מעות יש בכך ריבית קצוצה. והיינו שכתב רבינו "חצר או מרחץ או חנות". וראה שם עוד לענין בית (סי' ז עמ' 32) שבדיעבד אם עשאו משכונה בנכיתא "יתן תמורתם נכיתא בשיעור הנהוג במדינה ואינו חייב שכירות, אלא יפרע לו נכיתא כמנהג המדינה במשכונות. ומה שדר אחר כך - אם לא הותנה תחילה תנאי: כל זמן שתמשך משכונה זו - חייב בדמי שכירות. ואם לא נתן לו את הזהובים על דרך משכונה אלא אמר, הלוויני ואתן לך דירה שתדור ששה חדשים בלי דמי שכירות - הרי זו רבית קצוצה, וצריך שיעשה עמו חשבון על הכל בשומה הנכונה".

אבל לגבי שדה כתב הרי"ף בהלכות שבניכוי מותר למשכן שדה אליבא דרבינא, והרי כל הסוגיא שם עוסקת בשדה, אלא שהואיל ורב אשי חולק יש לאסור לכתחילה (בבא מציעא רמז תכ):

אמר רב פפי, עביד רבינא עובדא וחשיב ואפיק פירי דלא כרבה בר רב הונא. וקיימא לן כרבינא בזביני, וכל שכן משכנתא, דהלואה היא. ודוקא במשכנתא בלא נכיתא, אבל משכנתא בנכיתא אליבא דרבינא שריא, ואיהו גופיה הוי אכיל בנכיתא דגמר לה משדה אחוזה, דאע"ג דקא הוי פירי דשויא טובא, אמר רחמנא, פריק לה בארבעה זוזי, הכי נמי לא שנא. אבל רב כהנא ורב פפי ורב אשי לא אכלי בנכיתא, דסבירא להו דאסירא. והתם בשדה אחוזה הקדש הוא, ורחמנא אוקמיה אפדיון, אבל הכא הלואה היא ומיחזי כרבית, הלכך אליבא דידהו, אבק רבית היא ואינה יוצאה בדיינים. וקיימא לן כוותיהו וליתא לדרבינא בהא. ואלא במאי ניכול? כמשכנתא דסורא דכתבי הכי: במישלם שניא אלן תיפוק ארעא דא בלא כסף.

וכן כתב הרי"ף בתשובה (מובאת בשיטה מקובצת לדף סז, א מועתק מלשון ערבית): מה שאמרו: עביד רב פפי עובדא וחשיב ואפיק פירי וכו', אין זה במכירה בהמתנה, אלא במוכר על מנת שתחזור לו. לפי שהמכירה בתנאי החזרה תחזור להיות כדין הלואה, לפי שממונו הוא חוזר אליו, ונמצא אוכל הפירות בחנם. ואין זה המכר שאמרנו בו שהוא אבק רבית. לא אמרנו כן אלא במכר שתהיה בו